

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Från prästgården till drottning Disas Samna : två problematiska runstenar
från Gamla Uppsala

Lerche Nielsen, Michael

Fornvännen 2003(98):3, s. [195]-205 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2003_195

Ingår i: samla.raa.se

Från prästgården till drottning Disas Samna

Två problematiska runstenar från Gamla Uppsala

Av Michael Lerche Nielsen

Lerche Nielsen, M. 2003. Från prästgården till drottning Disas Samna. Två problematiska runstenar från Gamla Uppsala. (From the vicarage to Queen Disa's meeting place. Two problematic rune stones from Gamla Uppsala.). *Fornvännen* 98. Stockholm.

According to the corpus edition *Upplands runinskrifter*, nine Viking-Period rune stones are recorded from the parish of Gamla Uppsala. The state of preservation of these stones is poorer than in other areas and five stones are now considered lost. A closer scrutiny of two of the rune stones: U 980, which has been known since the early 18th century, and U 981†, which is recorded only by Johannes Bureus in the first half of the 17th century, reveals that U 981† is nothing but a corrupt recording of U 980. Both rune stones were originally discovered as fragments built into the bottom of the baking oven in the vicarage. It turns out that Bureus mixed up the visible part of the text of the rune stone in the oven with quotations from another inscription from a nearby place called »Disas Samna», U 986†. A paper which has been bound in with one of Bureus' manuscripts shows how this confusion came about. Later, probably in the 1680s, when the fragments of the rune stone were taken out of the oven, the full inscription was revealed. Because of a mistake by Johan Peringskiöld it was incorrectly considered to be an entirely new inscription.

Michael Lerche Nielsen, Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, Njalsgade 136, DK-2300 København S, Danmark
lerche@hum.ku.dk

Inledning

För en nordist och fornforskare är Gamla Uppsala onekligen en stämningsmättad och särpräglad ort. I Danmark förknippas Uppsala främst med kungshögarna, Adam av Bremens välkända beskrivning av det hedniska gudahuset och den mytomspunna drabbningen vid Fyrisvallarna på 980-talet som omnämns på skånska runstenar från Hällestad och Sörup och i flera fornisländska källor. På Eriksdagen 2000 invigdes utställningsbyggnaden *Gamla Uppsala – Historiskt Centrum* nära kungshögarna. I samband med det publicerades boken *Myt,*

makt och människa. Tio uppsatser om Gamla Uppsala med teman kring arkeologiska forskningsrön samt religionsvetares och fornminnesforskarens växlande, oftast ideologiskt präglade, intresse för denna centralort. Runor och runstenar spelar en självklar roll i detta sammanhang, men runforskarna måste tyvärr konstatera att Gamla Uppsala är anmärkningsvärt fattigt på runstenar. Denna artikel skall beröra detta problem men kommer dessutom att förvärpa bristen genom att söka ogiltigförklara en av runristningarna.

I första hand gäller det dock problemet med

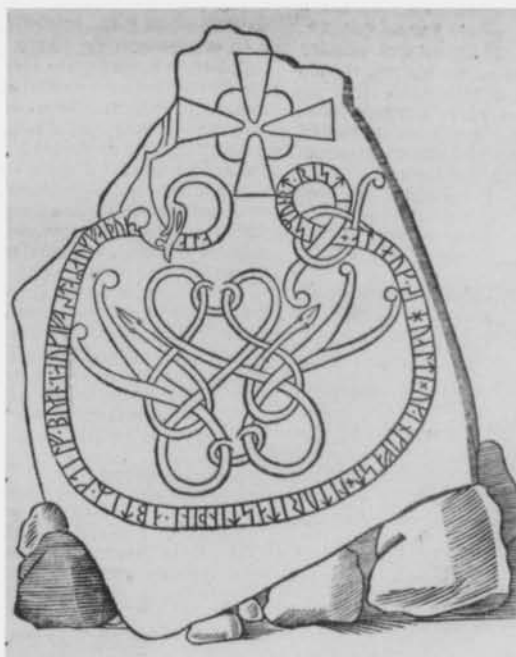

Fig. 1. Träsnitt av runstenen U 980 från Joh. Peringskiöld's Monumenta Sveo-Gothorum (1710) som visar hur stenen var ituslagen när den togs ut ur ugnen. — Wood engraving of the rune stone U 980 from Joh. Peringskiöld's Monumenta Sveo-Gothorum (1710) with thin lines indicating the size and number of the fragments collected from the oven in the vicarage.

de fåtaliga runstensfynden från Gamla Uppsala socken. Elias Wessén anför i sin översikt över runstenarna i Vaksala härad i *Upplands runinskrifter* (UR) att bara 9 runstenar är kända från denna socken jämfört med 15 från Danmarks sn och 18 från Vaksala sn i samma härad. Wessén skriver (UR 4, s. 49):

»Man kan icke tillbakahålla en undran över att runminnena på denna plats äro så få jämförelsevis. Ha de, som en gång kunna ha funnits, försvunnit under senare tider, i samband med de stora förändringar, som ha skett just på denna plats och som säkerligen ha spolierat många fornminnen? Av de 7 runstenar, som funnos i Gamla Uppsala på 1600-talet, ha icke mindre än 4 försvunnit i senare tid (så när som på ett par små fragment), och av de tillkomna 2 är den ena (U 982) ett litet fragment, den andra

(U 983) möjligen en ristning från senare tid. Tiden har varit mycket hårt fram med runminnesmärkena i Gamla Uppsala.»

Runstenar kan ha förstörts genom tiderna men det finns en annan möjlig förklaring, nämligen att många runinskrifter kan ha flyttats från socknarna kring Nya Uppsala, till exempel när domkyrkan byggdes på 1200-talet. Detta byggnadsarbete tycks ha krävt många stora plana stenar till golvytan (Gustavson 1983). Något som talar emot denna förklaring är att Gamla Uppsala uppvisar färre runstenar än de övriga socknarna kring Nya Uppsala.

Vidare finns det sannolikt ett visst samband mellan runstensresandet i grannbygderna och i den nya centralorten och hamnplatsen vid åmynningen. Åtminstone tycks runstenar med nästan identisk text i vissa fall ha rests i hembygden och vid hamnen i Östra Aros. Marit Åhlén (1999) har i artikeln »Ytterligare ett runstensfynd från kvarteret Torget i Uppsala» presenterat en ny fragmentarisk inskrift som måste ha varit närapå identisk med inskriften på en numera förlorad runsten från Gamla Uppsala, U 986†. En mera välkänd parallell är runstenen från Broby i Funbo socken, U 991, som till innehållet hänger ihop med den välkända runstenen med trikveträmotivet, U 937, som hittades 1875 i Svartbäcksgatan. U 937 kan numera beskådas i planteringen bakom Gustavianum. Dessa och andra runstenar som funnits på den östra sidan av Fyris kan vara förda dit som byggnadsmaterial. De kan också ha rests där som reklamskyltar för områdets stormanssläkter. Vi kan för närvarande inte avgöra detta. Den ena möjligheten utesluter inte den andra.

Runstenarna från Gamla Uppsala

Av de sammanlagt tio runstenarna från Gamla Uppsala socken (U 978–U 986; UR 4, s. 125–144, samt ett nyfynd från Ulva kvarn, se nedan) har två, U 978 och U 979, återanvänts i murverket och golvet i den medeltida kyrkan. Den numera svårt nötta U 979 saknar runinskrift. Vidare fanns det två runstenar i prästgården. Av den ena, U 980, återstår bara tre fragment och en 1700-talsteckning. Den andra, U 981†, kännes bara genom Johannes Bureus och

Johan Rhezelius anteckningar från 1600-talet. Det numera försvunna fragmentet U 982, beskrivet av Rikard Dybeck 1862, hittades vid Bredåker, ett par kilometer norr om staden. Dessutom finns en runsten i Bärby, U 983, med en »nonsens-inskrift» som enligt Wessén möjligen är en sentida runstenskopia. Vid Ekeby stod fram till 1700-talet en runsten signerad av Öpir, U 984†, som nu är försvunnen. I behåll är däremot en runsten som har rests invid byvägen mellan Hämringe och Vittulsberg, U 985, som även den attribuerats till Öpir (Åhlén 1997, s. 198f). Vidare stod en numera försvunnen runsten, U 986†, invid en bäck drygt en kilometer norr om Gamla Uppsala kyrka på ett ställe som av 1600- och 1700-talens fornforskare benämns »Disas Samna». Namnet syftar på en liten bäck, Samnan, som har tolkats som »samnaden» d.v.s. »samlingen» (om Disa, distingen m.m. hänvisas till *Nationalencyklopedin*, femte bandet, s. 15ff). Slutligen påträffades 1995 ett fragment av en dittills okänd runsten vid Ulva kvarn (Gustavson 1999, s. 19).

Förlustprocenten för runstenarna från Gamla Uppsala är förvånansvärt hög: av sammanlagt tio registrerade runstenar från socknen saknas idag fem. Frågan är om dessa siffror är korrekta eller om något missförstånd ligger bakom en eller flera av de runstenar som antas ha gått förlorade.

Märkligheter kring runstenarna U 980–U 981†
Från Elias Wesséns framställning i UR känner man som redan nämnts till två runstenar från prästgården i Gamla Uppsala: U 980 och U 981†. U 980 finns bevarad i avbildningar från 1700-talet (fig. 1) och tre fragment, som numera förvaras vid ingången till kyrkan, medan den andra endast är känd från avteckningar av själva inskriften från 1600-talet (fig. 2). De två inskrifterna återges på följande sätt i UR (med runorna translittererade och med supplerad text inom [...]):

U 980 (enligt Wessén i UR 4, s. 133)
[x ailifr x auk x siku]þr x li[tu x raisa x stain x iftiR x uifast] x faþu[r x sin x]
ÆlifR og Sikviðr letu ræisa stæin æftiR Vifast, faður sinn.

»Elif och Sigviðr lät resa stenen efter Vifast, sin fader.»

U 981† (enligt Wessén i UR 4, s. 135)

[ailif raisti stain þinso abtiR kalf buanta ... iR + uifast + faþur + sin osmunrt risti]

Ælif ræisti stæin þennsa æptiR Kalf boanda [sinn] ... [æpt]iR Vifast faður sinn. Asmundr risti.

»Eliv reste denna sten efter Kalv [sin] man ... efter Vifast, sin fader; Åsmund ristade.»

De två inskrifterna är långt ifrån identiska, men de är båda resta av en person vars namn skrivs [ailifr] på U 980 och [ailif] på U 981†. Wessén tolkar i UR det ena belägget som ett mansnamn och det andra som ett kvinnonamn, nämligen en bror och syster som har rest var sin runsten till minne om deras fader Vifastr (UR 4, s. 134). Som Henrik Williams övertygande har visat är det dock mera troligt att båda beläggen avspeglar samma mansnamn ÆlifR eller kanske bättre ett kvinnonamn som då måste vara närmast identiskt med mansnamnet (Williams 1999). Oavsett vilket namn som **ailif(r)** avser är det i alla fall ett personnamn som inte förekommer särskilt ofta i de vikingatida svenska runinskrifterna (Peterson 2002 uppräknar 5–6 exempel).

Utöver de språkliga problemen kring tolkningen av personnamnen på de två runstenarna måste man också beakta att den ena utav de två inskrifterna, U 981†, tycks vara formulerad på ett inskriftstypologiskt närmast unikt sätt. Det finns enligt Williams inga paralleller till att en kvinna reser en sten efter både sin make och sin fader, och alla försök att knyta inskriften U 981† till kända inskriftsmönster har visat sig förgåves. Williams konkluderar (s. 130):

»Det framstår som allt tydligare att U 981† måste ha varit utformad på ett unikt sätt, oavsett om [ailif(r)] representerar ett kvinnonamn eller ett mansnamn. Den springande punkten är att en person nämns före en faðiR, vilket är mycket ovanligt (och aldrig någonsin rör det sig om en böandi).»

Dessutom är det ganska anmärkningsvärt att de två runstenarna – oavsett om de har varit resta av samma person eller ett syskonpar – tillskrivs olika runristare. Wessén skriver (UR 4, s. 134f):

»Egendomligt är, att de båda runstenarna

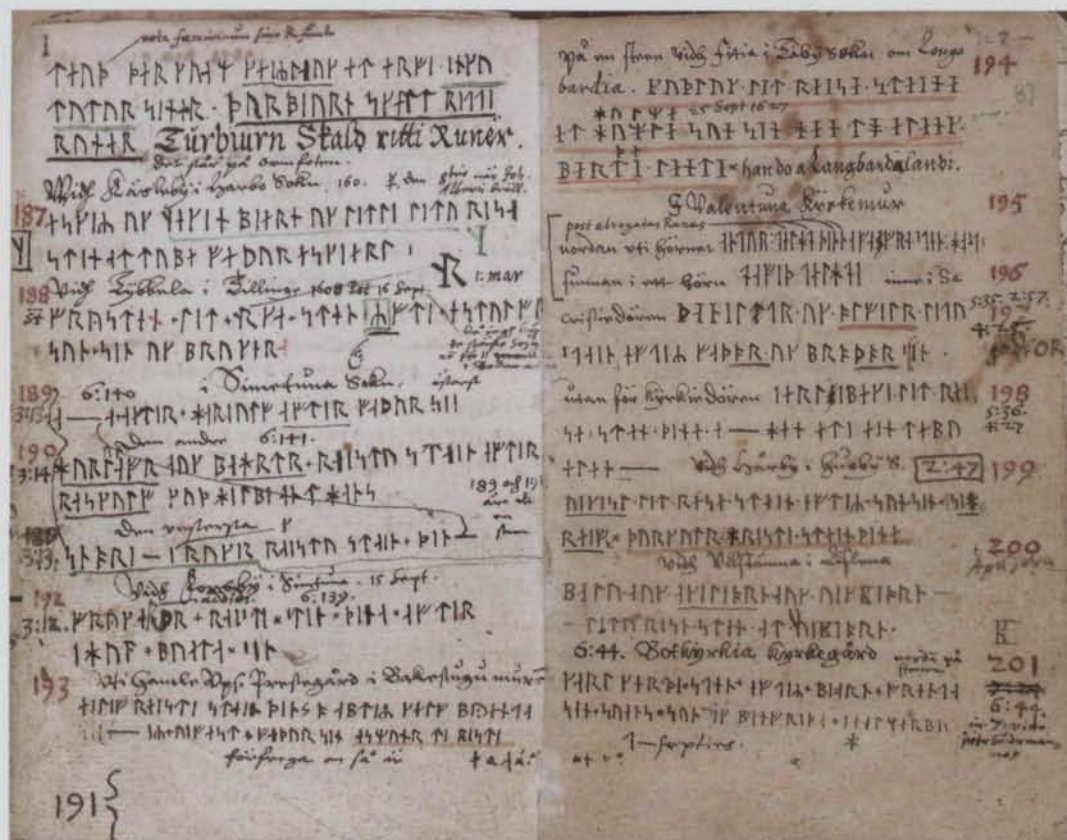

Fig. 2. Uppslag med sidorna 86–87 i Joh. Bureus runhandskrift F a 6. Detta parti av handskriften, Bureus liber 1, är skrivet av Bureus själv. På sidan 86 återfinns inskrifterna 1:187–193. Inskriften 1:193 är identisk med inskriften U 981† i Upplands runinskrifter. (Publicerad med tillstånd från Stockholm, Kungl. bibl., Handskriftavdelningen). — Photograph of pages 86–87 in Bureus's runic manuscript Kungliga biblioteket ms. F a 6. This section of the manuscript is written by Bureus himself. The inscription on page 86, 1:193, is identical to the inscription referred to as U 981† in Upplands runinskrifter.

äro utförda av olika runmästare. Såväl v. Friesen som Brate anse med rätta, att U 980 är ett verk av Fot. U 981† är signerad av Åsmund Kåreson. Vilkendera runstenen som är äldst, är omöjligt att avgöra. De äro ungefär samtida. Det är beklagligt, att de båda runstenarna ha gått förlorade. Det hade här varit ett sällsynt tillfälle att jämföra de båda främsta uppländska runmästarna med varandra.»

Fot, som antas ha ristat U 980, anses enligt den senaste forskningen och med utgångspunkt från ornamentiken ha varit verksam i perioden 1050–80. Enligt Anne-Sofie Gräslunds (1992, s. 184; 1998, s. 86) uppdelning av

runstensornamentiken hör Fots ristningar till gruppen Pr 3. U 981 tillhör på liknande sätt perioden 1050–1100, nämligen under ristaren »Åsmund 2» vars runstenar med ornamentik hör till grupperna Pr 3–Pr 4 (se närmare diskussion och hänvisningar hos Gräslund 1998, s. 88 f). Att två runstenar resta efter samma man skulle vara utförda av olika runristare är alltså ganska märkligt men inte omöjligt enligt dateringarna.

Ugnen i prästgårdens bagarstuga

Det kanske mest märkliga kring de två runstenarna U 980 och U 981† är dock de samstäm-

miga fynduppgifterna. Båda runstenarna sägs ha suttit längst nere i ugnsmuren under golv-nivå i prästgårdens bagarstuga.

I början av 1600-talet lär både Bureus och hans medhjälpare ha inspekterat en runinskrift som anges ha suttit »I Gambla Vpsala Prestegård i Bakestuge Muren nidher vnder gulfvet» (se närmare nedan). Inskriften har sedan fått signum U 981 med markeringen † därför att ingen senare runforskare sett denna inskrift.

I sitt aldrig realiserade publiceringsprojekt *Monumenta Sveo-Gothorum* från 1710 omnämner Johan Peringskiöld en annan inskrift från prästgården, U 980. Peringskiöld hopfogade och avtecknade bitarna efter att de några år förinnan på begäran av professor »Sckytz» hade plockats ut ur den »nedersta bagarstuguvngsmuren wid sielfwa askegrafwen» (citater efter UR 4, s. 132). Teologen Henrik Schütz (1647–93) disputerade 1671 och utnämndes sedan till Antikvitetskollegiets bibliotekarie 1682 (Schück 1932–44, band 2 och 3). Uttagningen av runstenen i prästgården måste alltså ha skett någon gång under 1680- eller 1690-talet.

U 981† tycks alltså ha försvunnit bara några få år innan professor Schütz plockade ut fragmenten av U 980 från exakt samma plats. Trots Peringskiölds klara utsago att det varit två inskrifter (se närmare nedan) finns det enligt min uppfattning flera skäl att betvivla detta påstående. För det första verkar det märkligt att en till storleken betydande runsten som U 981† kunde försvinna alldeles spårlost. För det andra vore det förvånande om Bureus och hans medhjälpare hade förbisett ett antal synliga fragment av den andra inskriften som senare blev uttagna ur ugnen i slutet av 1600-talet. Att ugnen skulle ha byggts om under den mellanliggande tiden och att de gamla fragmenten skulle ha kastats bort medan en ny runsten blev kluven och inmurad förefaller helt osannolikt.

Är U 981† hos Bureus identisk med U 980?

Om man kunde sammanföra de två runstenarna till en enda inskrift skulle samtliga ovan nämnda problem vara lösta med ett alexanderhugg. Det vore då endast tal om en inskrift, känd sedan Bureus tid; det vore bara fråga om

en **ailif(r)**; självfallet kunde bara en runristare komma i fråga, och det fanns bara en runsten i prästgårdsugnen. Om båda uppteckningarna går tillbaka på en och samma inskrift måste Fotristningen U 980, som finns avtecknad och varav ännu tre fragment finns i behåll, i så fall vara den primära av de två inskrifterna, medan den avvikande texten på U 981† måste bero på ett misstag av något slag.

U 981† har upptagits i UR mot bakgrund av uppteckningar på flera ställen i Johannes Bureus runmanuskript som förvaras på Kungliga Biblioteket (KB) i Stockholm. Det blir då av betydelse att slå fast vilka uppgifter som finns om U 981† på de ställen i Bureus runhandskrifter där inskriften omnämns.

Elisabeth Svärdström (1936, s. 26 ff) ger en överblick över de olika handskrifterna, deras inbördes förhållanden och tillkomst. På Bureus tid var uppgifterna spridda i olika *libri*, »böcker», varav liber 1–5 idag är inbundna i samma volym, benämnd F a 6 i KB. En senare hand har fortlöpande paginerat samtliga sidor i manuskriptet, även små papperslappar som finns inklistrade här och var. Flera av dessa *libri* är i sin helhet nedskrivna av Bureus medhjälpare: liber 3 av Caspar Cohl, liber 4 av Johan Henriksson Axehjelm och liber 5 av Johan Håkansson Rhezelius (a.a., s. 27).

Någon gång mellan 1643 och Bureus bortgång 1652 kompilerades på basis av ovan nämnda böcker en renskrift, benämnd F a 5. Den består av inskrifterna från liber 1–5, alfabetiskt ordnade efter sockennamn (Svärdström (1936, s. 33 ff). Senare runforskare har vanligen excerperat de av Bureus kända runinskrifterna från denna handskrift.

Inskriften U 981 finns omnämnd på två ställen i manuskriptet F a 6: dels på sidan 205 (i den av Rhezelius skrivna liber 5) dels sidan 86 (i Bureus egenhändiga liber 1). Enligt Wessén stämmer de två läsningarna fullständigt överens, och avritningen på sidan 205 tycks vara förlaga för avteckningen på sidan 86. Wessén konkluderar (UR 4, s. 135): »Troligen har sålunda Bureus icke själv läst inskriften utan fått den av någon medhjälpare».

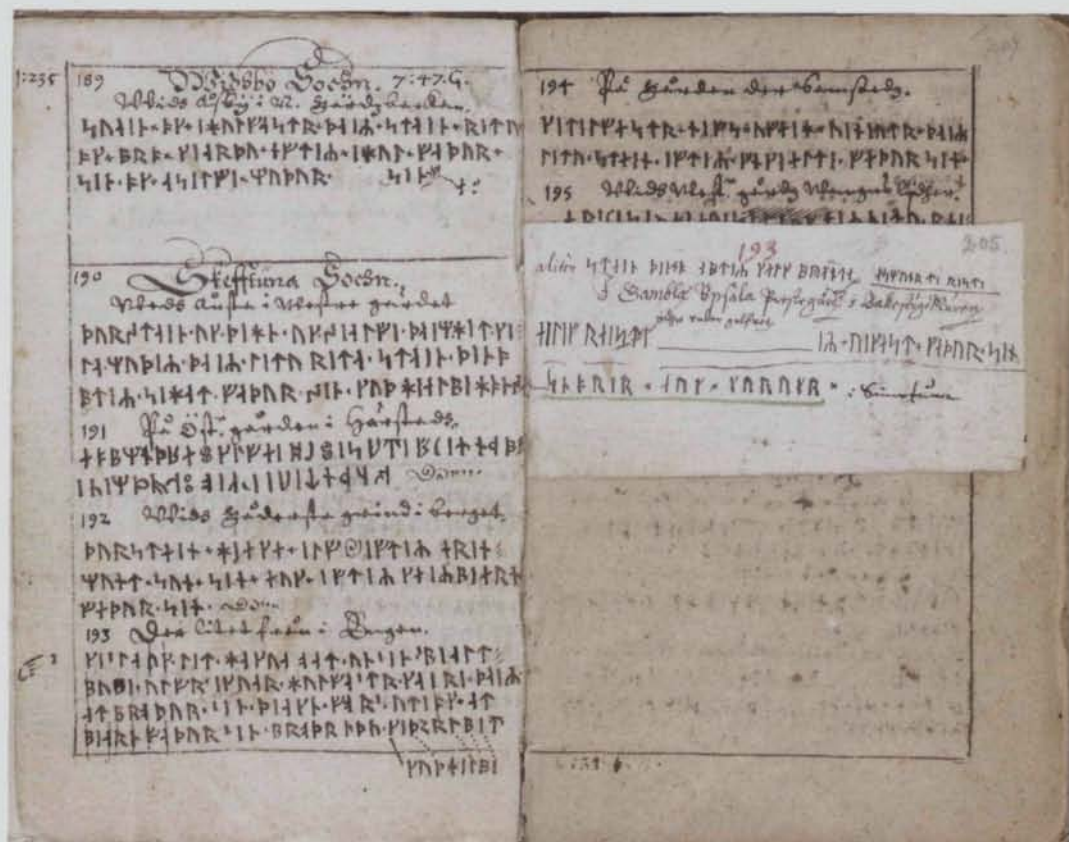

Fig. 3. Uppslag med sidorna 204–207 i runhandskriften F a 6. Sidorna 205–206 utgörs av den lilla inklistrade papperslappen. Huvudtexten i detta parti av handskriften, Bureus liber 5, är skriven av Joh. Rhezelius. Den aktuella sidan 204 rymmer inskrifterna 5:189–193. (Publicerad med tillstånd från Kungl. bibl., Handskriftavdelningen Stockholm). — Photograph of pages 204–207 in the runic manuscript F a 6. Page 205 and 206 form the front and the back of the small piece of paper which has been bound into the manuscript at a later stage. The main pages 204 and 207 belong to section 5 in the manuscript which is written by Joh. Rhezelius. Page 204 contains the inscriptions 5:189–193.

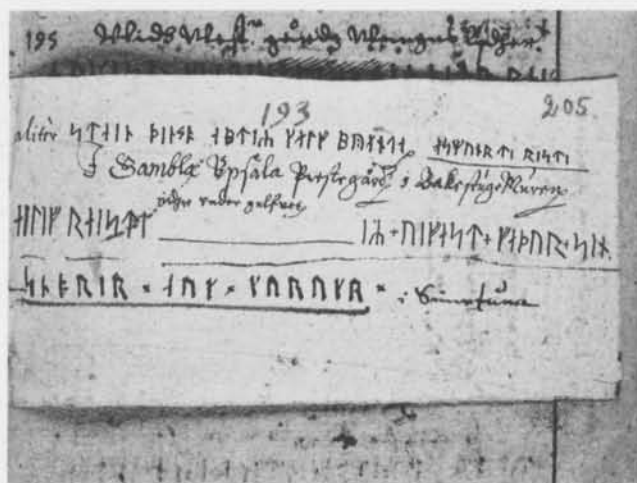
Den viktiga papperslappen

En närmare undersökning av handskriften F a 6 på KB kastar emellertid nytt ljus över relationen mellan de två uppteckningarna av U 981 f. Den lilla papperslapp som utgör sidan 205 (fig. 3) har upptill påskriften 193 med siffror som påminner mycket om Bureus handstil. Ursprungligen var de olika libri inte försedda med paginering. I stället används en fortlöpande numrering av inskrifterna, och Bureus eget sätt att hänvisa till inskrifterna är med liber-numret följt av inskriftsnumret, t.ex. 1:24.

Papperslappen som är inklistrad på sidan

205 bör sålunda hänga ihop med de inskrifter som i övrigt omnämns på detta ställe i manuskriptet. Som tidigare nämnts har detta parti av F a 6 skrivits av Johan Rhezelius, och just på sidan 204 uppräknas inskriftsnumren 189–193 i liber 5 (fig. 3). Alla dessa inskrifter härrör emellertid från Seminghundra härad: 5:189–193 = U 378 Åsbo, Vidbo sn och U 372 Ånsta, U 370 Herresta, U 360 Gårdersta & U 363 Gårdersta, alla från Skepptuna sn. På den följande sidan 207 hos Rhezelius (lappen utgör sidorna 205–6) följer ytterligare några inskrifter från Skepptuna och Vidbo socknar: 5:194–198

Fig. 4. Detaljfoto av papperslappen på sidan 205 i F a 6. Numret överst »193» och det nedersta runcitatet är troligen skrivna av Bureus, medan handstilen i de övriga anteckningarna inte har identifierats. (Publicerad med tillstånd från Kungl. bibl., Handskrift-avdelningen Stockholm). — Detail of the small piece of paper (page 205 in manuscript F a 6). The number »193» at the top is probably written by Bureus, whereas the hand of the main text has not been identified.

= U 362†, U 361†, U 365†, U 364 & U 377†.

Av innehållet i texten på lappen att döma har varken runcitaten eller siffrorna 193 någon klar anknytning till det ställe i liber 5 där den är inklistrad. Texten på lappen börjar överst med »aliter», d.v.s. »annorlunda». Därefter följer en avtecknad runtext (här translittererad) **stain pinso abtiR kalf buanta**. Sen ett ytterligare understruket runcitat **osmunrti risti**. På nästa rad följer överskriften »I Gambla Upsala Prestegård i Bakestuge Muren nidher vnder gulfwet». Nästa linje ger ytterligare ett runcitat: **ailif raisti** — **iR + uifast + faþur + sin**. Det är för närvarande tyvärr inte möjligt att med säkerhet fastslå vem som skrivit dessa runcitat. Det kan på paleografiska grunder inte vara Bureus, Rhezelius eller någon annan av de medhjälpare som Svärdsström omnämner och vars handstilar är exemplifierade i hennes uppsats. På den sista raden på framsidan av papperslappen står dock med en fet handstil, mycket lik Bureus: »**snorir x auk x kurukr x i Simetuna**».

Av dessa runcitat utgör de första fyra tillsammans inskriften U 981†. Denna inskrift omnämns inte annars i liber 5. Det sista citatet avser början av inskriften U 1156, Hjalteberga, Simtuna sn. Denna inskrift finns faktiskt omnämnd av Rhezelius i liber 5, men på sidan 222 och då som inskrift nummer 276 (5:276). Placeringen av lappen hänger alltså inte alls

ihop med det ställe i liber 5 där den är inklistrad.

Konstellationen av siffror och text på den famösa papperslappen faller på plats om man tittar på handskriftens sida 86 (i liber 1) där Bureus själv har upptecknat bland annat inskriften U 981† (fig. 2). På sidan 86 återfinns inskrifterna 1:187–193. U 981† har numret 1:193 som vi känner igen från papperslappen, medan 1:189 och 1:191 tillsammans utgör två bitar av en annan i detta sammanhang intressant inskrift, U 1156. Den lite oklart avtecknade början på inskriften U 1156 har understrukits med grönt bläck (fig. 2). Ett tunt grönt streck har sedan dragits åt höger, men slutar till synes i ingenting. Detta är påfallande då liknande streck annars alltid hänvisar till konkreta kommentarer av något slag.

Om man därefter studerar citatet från U 1156 på papperslappen (fig. 4) har det också understrukits med grönt bläck. Sammanfallet mellan påskriften »193» = 1:193, inskrifterna 1:193 = U 981† och 1:189/1:191 = U 1156 samt det gröna bläcket kan knappast förklaras på annat sätt än att den lilla papperslappen en gång var inklistrad på detta ställe i liber 1. Faktiskt kan man genom en missfärgning av papperet och bläcket på sidan 87 ana konturerna av papperslappen och det råder därför knappast någon tvekan om att lappen ursprungligen har suttit där.

Därmed kan Wesséns antagande om att Bureus avtecknade U 981† från den lilla papperslappen bekräftas. Bureus har i sin avskrift på sidan 86 tolkat ett litet streck på lappen efter **asmunrt** såsom en i-run och har då läst slutet av inskriften som **asmunr ti risti**. Samma utläsning (som är felaktig) tillsammans med ett par konstiga runformer (en högsittande blyxtliknande s-run och en u-run försedd med två punkter) återfinns i ovan nämnda handskrift F a 5 som då inte kan tillskrivas självständigt källvärde. Som en kuriositet skall det här anföras att Bureus under 1:193 sidan 86 har skrivit »förfråga om så är». Han har alltså inte varit helt säker på denna läsning och han har inte litat helt på den som har skrivit lappen. Att kommentaren om U 1156 på lappen är skriven av Bureus egen hand visar för övrigt att sidan blivit inklistrad medan han själv arbetade med materialet.

Bureus misstag

Om det stämmer att U 980 och U 981† är en och samma inskrift återstår en del frågor. U 981† måste i så fall bestå av ett citat från U 980 samt ett citat från en annan inskrift ristad av **asmunrt**, Åsmund Kåresson. Detta måste ha hänt redan när Bureus excerperade inskriften från papperslappen någon gång i början av 1600-talet. Vidare tycks Peringskiöld – och med honom alla senare runforskare – ha accepterat denna på åtskilliga sätt ovanliga inskrift (U 981†), medan en ny inskrift av ett mera normalt slag, U 980, har introducerats.

I första hand är problemet sålunda att förklara varför Bureus inskrift inleds med **ailif raisti**..., medan U 980 börjar **x ailifr x auk x sikuiþr**... Peringskiölds teckning av U 980 avslöjar att nominativändelsen »r» i personnamnet *Æilifr* är skild från början av ordet av ormslingan (fig. 1). När detta fragment satt i ugnsmuren kan det mycket väl ha varit svårt att få reda på det rätta sammanhanget, och man kan lätt ha trott att r-runan hörde ihop med nästa ord i inskriften som enligt kända mönster antingen kunde förväntas vara ett ytterligare personnamn eller en finit form av ett verb, t.ex. *reisa* eller *retta*.

Om man tittar på papperslappen med runinskriften U 981† (fig. 4) är det mera förvå-

nande hur Bureus kunde rekonstruera en hel inskrift mot bakgrund av de tre översta runcitaten som inte alls står i »rätt ordning». Det framgår tydligt att den primära anteckningen måste vara överskriften »I Gambla Upsala Prestegård...» följt av runcitatet **ailif raisti — iR + uifast + faþur + sin**. De två runcitaten ovan till har skrivits till senare (de är skrivna i mindre stil och följer konturerna i överskriften). Det inledande »aliter» måste syfta på en helt annan inskrift eller kanske på ett annat fragment av samma inskrift.

Eftersom vi måste konkludera att Bureus rekonstruerade inskrift inte stämmer överens med kända mönster för formuleringen av svenska runinskrifter och att det med all sannolikhet bara har varit en runsten i ugnsmuren, bör det undersökas om de två översta citaten på papperslappen kunde härröra från en annan inskrift. Om man jämför de två *aliter*-citaten **stain þinso abtiR kalf buanta** och **osmunrti risti** med andra kända runinskrifter i Uppland finner man full överensstämmelse med passager från en annan runinskrift från Gamla Uppsala, U 986†, nämligen den runsten som enligt Bureus fanns vid »Disas Samna».

Den numera förlorade U 986† (fig. 5) löd enligt Wessén i UR 4, s. 142 (bindrunan är av tekniska skäl angiven med »=» i stället för en båge över de berörda tecknen):

[+ ali · auk · sihualti · uk · inkifast · litu rita stin þino · abtiR · ka=nilf · buanta inkifastaR auk faþur ala osmunrt · risti]

Ali (Alli) ok Sigvaldi ok Ingifast letu retta stein þenna æftiR ka=nilf, boanda IngifastaR ok faður Ala (Alla). Asmundr risti.

»Ale (Alle) och Sigvalde och Ingefast låto uppresa denna sten efter **ka=nilf**, Ingefasts man och Ales (Alles) fader. Åsmund ristade.»

Bureus kände väl till inskriften U 986† som han egenhändigt upptecknade i F a 6, sidan 86 (liber 1 nummer 116). Att Bureus inte har varit uppmärksam på likheterna mellan U 981† (1:193) och U 986† (1:116) måste bero på att de två inskrifterna är införda vid olika tidpunkter. Det finns troligen en mängd andra liknande misstag hos Bureus som kan förklaras genom att han själv omöjligt kunde kontrollera

ra alla de uppgifter som hans medhjälpare lämnade honom.

Att döma av de avvikelser som finns i de bevarade läsningarna av inskriften U 986† får vi anta att runorna på sina ställen har varit ganska svårlästa. Kanske har inskriften även varit svåråtkomlig. Mot den bakgrunden är det i så fall inte särskilt konstigt att ett par lösryckta citat från denna inskrift kan ha krupit in i samband med undersökningen av den andra inskriften från Gamla Uppsala. Det är märkligare att den runolog som mest ingående har behandlat runristaren Åsmund Kåressons inskrifter, Claiborne W. Thompson (1975), inte har observerat överensstämmelserna mellan de två inskrifterna från Gamla Uppsala.

Också Wessén tycks varit ute på tunn is när han energiskt avvisade Olof Celsius hypotes att den **kalf** som nämns i U 981 är identisk med **kailf** /**ka=niif** i U 986 (UR 4, s. 143). I själva verket måste det röra sig om samma person och samma inskrift. Jämför man läsningen **kalf** från Bureus tid med hans läsning **kailf** av samma inskrift (i F a 6 sidan 68) måste tolkningen som det vanliga mansnamnet **Kal/R** föredras, medan det egendomliga **kailf** /**ka=niif** måste läggas åt sidan.

Peringskiölds påföljande misstag

Det framgår tydligt av Peringskiölds beskrivning av U 980 att denna sten har undersökts när de sönderslagna styckena var uttagna ur ugnen och »på gården löse ligga» (citerad efter UR 4, s. 132). På grund av ombyggnaden av ugnen några år tidigare tycks det ha varit omöjligt för Peringskiöld att försöka hitta U 981†. Peringskiöld skriver (citerad efter UR 4, s. 135):

»Förvthan thenna wår afritade Runesten [U 980], hafwer här wid Prästegården fordom funnits en annan Sten, upprester af förbemälte Vifastes dotter Elifa, hwilken war Gailfs andra hustru. Samma Runesten är nu förkommen, men likwål hafwer Antiquarien Johan Thomæson Bureus, för hundrade åhr sedan honom afritat.»

Peringskiölds uppgifter rörande U 981† är inte särskilt precisa. Vad menar han med »här wid Prästegården»? Kanske kan det tolkas så att Peringskiöld trodde att runstenen U 981† fanns utomhus när Bureus undersökte den.

Fig. 5. Träsnitt av runstenen U 986† från Joh. Peringskiölds Monumenta Sveo-Gothorum (1710). —Woodcut of the inscription U 986† from Joh. Peringskiöld's Monumenta Sveo-Gothorum (1710).

Peringskiöld anger implicit att han citerar inskriften efter Bureus anteckningar. Men vad skriver Bureus egentligen om U 981† i de olika handskrifterna? Som redan nämnts så beskriver både papperslappen sidan 205 och uppteckningen sidan 86 i F a 6 fyndplatsen ganska noggrant. I avskriften F a 5 däremot skrivs efter överskriften, som är sockennamnet Gamla Uppsala, bara uppgiften »Prestegård» som titel på inskriften. Om Peringskiöld endast har excerperat inskriften från F a 5 är det lätt att förklara hur misstaget har uppstått.

Om Peringskiöld i stället hade kontrollerat uppgiften i F a 5 mot uppteckningen i liber 1 skulle han ha beskrivit fyndläget annorlunda och mera detaljerat. Troligen hade han i så fall också blivit uppmärksam på den orimliga mängden synliga runstenar i prästgårdsupgnen.

Med denna utredning är det en förlorad runsten mindre att bekymra sig om. I gengäld blir det en runsten mindre i Gamla Uppsala

vilket inte gör problemet med den förväns-
vårt runstensfattiga socknen mindre trängande.

Tack till Per Stille, Helmer Gustavson och Henrik
Williams för idéer och inspiration till denna artikel.

Referenser

- Bureus, J. Diverse runhandskrifter förvarade på
Kungliga Biblioteket i Stockholm. Främst sig-
num F a 6 och F a 5.
- Friberg, G. (red.). 2000. *Myt, makt och människa. Tio
uppsatser om Gamla Uppsala*. Riksantikvarieäm-
betet. Stockholm.
- Gräslund, A.-S. 1992. Runstenar – om ornamentik
och datering II. *Tor* 24. Institutionen för Arkeo-
logi, Uppsala Universitet. (även tryckt i *Run-
stensstudier*. Särtryck ur *TOR* 21, 22, 23, 24. Upp-
sala 1994).
- 1998. Ornamentiken som dateringsgrund för
Upplands runstenar. A. Dybdahl & J. R. Hagland
(red.) *Innskrifter og datering. Dating Inscriptions*.
Senter for middelalderstudier. Skrifter 8. Trond-
heim.
- Gustavson, H. 1983. Runstenarnas Uppsala. *Från
Östra Aros till Uppsala. En samling uppsatser kring
det medeltida Uppsala*. Uppsala.
- 1999. Verksamheten vid Runverket i Stockholm.
Nyfynd och nyregistrering 1998. *Nytt om runer*.
Meldingsblad om runeforskning 14. Oslo.
- Nationalencyklopedin*. Femte bandet. Högabäcks 1991.
- Peringskiöld, J. Runhandskriften Monumenta Sveo-
Gothorum. Kungliga Biblioteket i Stockholm,
signum F h.
- Peterson, L. 2002. *Nordiskt runnamnslexikon. Fjärde,
reviderade versionen med tillägg av frekvenstabeller
och finalalfabetisk namnlista. Februari 2002*. (Elek-
tronisk publikation: [http://www.dal.lu.se/run-
lex/index.htm](http://www.dal.lu.se/run-
lex/index.htm))
- Schück, H. 1932–44. *Kgl. Vitterhets Historie och
Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och histo-
ria*. 1–8. Stockholm.
- Svärdström, E. 1936. *Johannes Bureus arbeten om svens-
ka runinskrifter*. KVHAA Handlingar 42:3. Stock-
holm.
- Thompson, C. W. 1975. *Studies in Upplandic Runo-
graphy*. Austin – London.
- Upplands runinskrifter* granskade och tolkade av Elias
Wessén & Sven B. F. Jansson, vol. 1–4. Sveriges
runinskrifter 6–9. Stockholm.
- U + nummer = signum i Upplands runinskrifter
UR + nummer = bandnummer i Upplands runin-
skrifter
- Williams, H. 1999. Hur många Eliv fanns det i Gamla
Uppsala? *Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena
Peterson den 27 januari 1999*. Namn och samhälle
10. Uppsala.
- Åhlén, M. 1997. *Runristaren Öpir. En monografi*.
Runrön. Runologiska bidrag utgivna av Insti-
tutionen för nordiska språk vid Uppsala univer-
sitet 12. Uppsala.
- 1999. Ytterligare ett runstensfynd från kvarteret
Torget i Uppsala. *Runor och namn. Hyllnings-
skrift till Lena Peterson den 27 januari 1999*. Namn
och samhälle 10. Uppsala.

Summary

The important prehistoric centre in Uppland,
Gamla Uppsala, has fewer rune stones than the
neighbouring parishes of Vaksala and Dan-
mark. There has been discussion as to what ex-
tent this may be explained by the fact that the
establishment of the modern town of Uppsala
further down the river Fyris demanded a lot of
stones of a suitable size for building material.
Although this may have been the case with some
of the rune stones from Gamla Uppsala, it must
also be noted that some of the numerous rune
stones found in modern Uppsala probably ori-
ginally stood at the older settlement. Thus, a re-
cently found fragment of a rune stone from
Uppsala carries an inscription very similar to

an inscription from Gamla Uppsala, U 986†.
This does not explain, however, why only a small
number of rune stones from Gamla Uppsala
have come down to the present day. Further-
more the state of preservation of these rune
stones is rather poor. Out of a total of ten
known rune stones five are now considered
lost.

The paper deals with two of the rune stones
from Gamla Uppsala that are referred to as U
980 and U 981† in the corpus edition *Upplands
runinskrifter*. U 980 has been known since the
early 18th century, when Johan Peringskiöld
described the inscription in his manuscript
Monumenta Sveo-Gothorum. Drawings and three

fragments still survive of this inscription. U 981†, on the other hand, is recorded only by Johannes Bureus in the first half of the 17th century. No later scholar has been able to find any trace of the stone.

The remarkable thing about the two rune stones is that they were both allegedly discovered as fragments built into the bottom of the same baking oven in the kitchen of the vicarage. Furthermore, there are some remarkable similarities between the two inscriptions. Thus, scholars have suggested that they were raised by a brother and sister carrying a masculine and feminine variant respectively of the same personal name, *Æilifr*, although this would be highly unusual and unexpected. Finally, one of the rune stones, U 981†, carries a typologically unique inscription which has proved to be very hard to explain.

Scrutiny of manuscripts at the Royal Library in Stockholm reveals that Bureus copied the inscription from a small piece of paper which has been bound in the wrong place into the manuscript F a 6. Instead of representing fragments from one inscription, as Bureus obviously thought was the case, the piece of paper contains quotations from two inscriptions, namely U 980 and another rune stone from Gamla Uppsala, U 986†.

Later, probably in the 1680s, the fragments of the rune stone were taken out of the oven. C. 1710, when Peringskiöld recorded the rune stone from the vicarage in Gamla Uppsala, he was apparently not fully aware of the find spot of Bureus rune stone and he was confused by the contamination of two inscriptions in Bureus's fair copy manuscript F a 5.

Thus, the inscription U 981† has to be ruled out as an independent rune stone from Gamla Uppsala. Instead, Bureus inscription is a contamination of two inscriptions: U 980 and U 986†. This leaves us with one lost rune stone less to worry about. At the same time, however, Bureus inscription must be considered to be an independent reading of the now-lost U 986† inscription. This enables us to interpret a hitherto garbled runic sequence in this inscription as the personal name *KalfR* with much greater certainty.

By ruling out one of the lost inscriptions from Gamla Uppsala, the surviving percentage of rune stones from that area increases quite considerably. On the other hand, however, this does not solve the question as to why so few rune stones are known from this important site as compared to other places in Uppland.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

100 EAST 57TH STREET, NEW YORK, N.Y. 10022

100 SOUTH MICHIGAN AVENUE, ANN ARBOR, MICHIGAN 48106

100 SOUTH UNIVERSITY AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60607

100 SOUTH STATE STREET, CHICAGO, ILLINOIS 60604

100 SOUTH LAKE STREET, CHICAGO, ILLINOIS 60606

100 SOUTH WABASH AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60604

100 SOUTH DEARBORN AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60605

100 SOUTH PULASKI AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60607

100 SOUTH MICHIGAN AVENUE, ANN ARBOR, MICHIGAN 48106

100 SOUTH UNIVERSITY AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60607

100 SOUTH STATE STREET, CHICAGO, ILLINOIS 60604

100 SOUTH LAKE STREET, CHICAGO, ILLINOIS 60606

100 SOUTH WABASH AVENUE, CHICAGO, ILLINOIS 60604